

турни, къванцяйни къац акъатна.

- Куь гъилери расай яракъар заз кутугайбур хъанач, устларар, - пашмандиз лагъана Шарвилиди.

- Мад вучда, чан хва, - жаваб гана Туридин устларри, - чна чаз авай гьулданникай ваз яракъар гатана. Маса гьулдан чохъ авач. Гиярдиз вач, ана маса гьулдан ава.

Шарвили Гияр вилаятдиз рекъе гъатна. Шив яйлахдиз ахайна и клунтлал са къвач эцигна ада, атла клунтлал - муькуь къвач, и дагъдал хкадарна, а дагъдал, налугъуди лув гана, агакьна ам Гияр шегъердиз. Къашар къавузарра акъаз, къуд патаз

- Заз жуваз кутугай турни къалхан кланзава. Гатут!

Устларри идаз суал гана:

- Вун вуж я?

- Зун Шарвили я.

- Валай вуч алакьда?

- Залай пуд ракъарин рекъиз са сятда, пудра пуд ракъарин рекъиз са юкъуз физ алакьда. Къвач эцягъайла, чил зурзада, гъил хкажайла, цав рахада. Заз Туридинни Гиярдин устларри турарни къалханар гатана, амма абур виже къведайбур хъанач.

- Акъ ятла, вун и чилерал тахъай хътин къагъриман я. Де эцягъа кван чиле са къуьл!

Шарвилиди бици къуватдалди чиле са къуьл эцяна - чил зурзана, чатун къвалин къуд цални чкъана, и къвалин вилик акъвазнавай устларар, къилер гжи хъана, гъарнал сад ярх хъана.

- Гатада чна ваз турни къалхан! - лагъана устларри

Абуру яхцур юкъузни яхцур йифиз къвалахна. Вич дуньядин рагъ экъечдай пата машгъур гьулданникай Шарвилидиз зурба турни гатана, къалханни. И тур гатадайла, са члехи шегъердин агъалийрин къуват Шарвилиди вичи эвезна: гьулдан кайи ца ифизириз, къавузардал эцигна. Гъар юкъуз устларри яру авунвай гьулдан къа-

- шад хъана Шарвили. - Бес зун гъа идахъ туширни къекъевезвайди!

Шарвилиди эцигна вичин къалхан гъа и къаябдал зур къуватдила са къадар гзаф къватна, тур адалай алагъна. Тур къус-къус хъана, амма къалхан хъанач.

- Инал за жуван зур къуватдила са тимили харжнай, - лагъана Шарвилиди пашмандиз, - амма аку вуч хъанатла! И яракъдик за умуд кутунвай... Гила вучда?

Шарвилиди икъл лагъайла инал сад-лагъана лацу чуру квай са агъсакъал пайда хъана. Ада лагъана:

- Вун, хва, зурба пагъливан я, заз санани, са члавузни такур хътин къагъриман я. Ваз гаф авач. Зи меслят къабула - ви кар тукъуьда.

- Лагъ, чан буба, за яб гузва, - жаваб гана Шарвилиди.

- Вуна жуваз тур цавун гьулданникай гатут.

- Ам заз гъинай жагъида?

- А гьулдан, хва, Алпандин гулуникай галатна, аватзавайди я. Ам цава амаз къуна клан жеда, тахъайтла ви къвалах тукъуьдач. Чилел аватайтла, ам чилиз фена квахъзавай зат я.

- Ам аватзавай вахт за гъикл чирин, буба? Ам за гъикл кван?

- Вун зи гъавурда акъунач, хва. Цава вичин чатук Алпан гъуцра вичин дуст гъуцариз турар гатазвай члавуз цун

Дагълар са чкадила къачуна, маса чкадал эцигиз алакъзавай, вацлар къулухъ элкъуьрдай къуват авай Шарвилидиз вичиз кутугай турни къалхан клан хъана.

Ада вичин тахъай буба Барцилаз лагъана:

- Я ба, заз жуваз кутугай турни къалхан кланзава. Заз абур ни гатурай?

Чубан Барцила адаз жаваб гана:

- Турарни къалханар, чан хва, гзаф чкайра гатазва, амма вун патал мукъвал чка Тури я. Туридин устларрин къилив вач.

Атана Шарвили Туридин устларрин къилив, лагъана:

- Заз ван хъанва куьн зурба алакъунар авай устларар я. Заз са вижевай турни къалхан гатут.

Туридин устларри Шарвилидиз суал гана:

- Вун вуж я? Гъи вилаятдин пагъливан, гъи пачагълугъдин къагъриман я? Шумуд дев вуна кланик кутуна, шумудан къил атлана?

- Зун Шарвили я.

- Валай вуч алакьдатла лагъ кван чаз.

- Залай пуд ракъарин рекъиз са сятда, пудра пуд ракъарин рекъиз са юкъуз физ алакьда. Къвач эцягъайла, чил зурзада, гъил хкажайла, цав рахада.

- Акъ ятла, вунни, ви кланик квай шивни къагъриман я. Де эцягъа кван къвач чиле!

Хкадарна шивдила, лап бици къуватдалди Шарвилиди чиле къвач эцяна: чил зурзана, чатун къвалин са цал чкъана, устларарни къилер гжи хъана, гъарнал сад ярх хъана.

- Эхирни гъуцари чаз вун акун къисметна, - лагъана устларри. - Чна ваз вижевай турни гатада, къалханни.

Туридин вири устларар къватл хъана, яхцур юкъузни яхцур йифиз къвалахна, вичин твар-ван дуньядин къибле патаз акъатнавай гьулданникай Шарвилидиз турни гатана, къалханни.

Яхцурни сад лагъай юкъуз Туридин халкъ къватна, Шарвилиди вичин къалхан Тури вацун къерехдал алай са зурба къванцел эцигна, адалай зур къуватдалди тур алагъна. Къал-ханни хана,

ШАРВИЛИДИН ТУР

ЭПОСДАЙ ЧУК

ванер чуклурзавай дараматдиз атана лагъана:

- Заз са вижевай турни къалхан гатут. Заз ван хъанва куьн твар-ван авай устларар я. Къалура кван куь алакъунар!

Гиярдин устларри Шарвилидиз суал гана:

- Вун вуж я? Гъи вилаятдин пагъливан, гъи вилаятдин къагъриман я вун?

Шумуд женгина шумуд душман рамна, шумуд къушун къулухъ элкъуьрна вуна?

- Зун Шарвили я!

- Валай вуч алакьдатла лагъ кван?

- Залай пуд ракъарин рекъиз са сятда, пудра пуд ракъарин рекъиз са юкъуз физ алакьда. Къвач эцягъайла, чил зурзада, гъил хкажайла, цав рахада. Гзаф алахъна Туридин устларар зун патал. Са турни къалхан гатана заз, амма абур виже къведайбур хъанач.

- Вун пагъливан ятла, къалура кван чаз ви къуват!

Шарвилиди бици къуватдалди чиле са къвач эцяна - чил зурзана, чатун къвалин къве цал чкъана, къавузарни чилел аватна. Устларар къил гжи хъана, ярх хъана.

- Къагъриманарни акуна чаз, пагъливанарни, амма вун хътин кас чал гъеле гьалтнавачир. Эхирни гъуцар мергъяметлу хъана, абуру чаз вун акун къисметна, - лагъана устларри. - Вуна чаз табнач, чнани ваз таб ийидач: турни гатада, къалханни.

Гиярдин устларар вири санал къватл хъана, вичин твар-ван дуньядин кефер патаз акъатнавай гьулданникай, яхцур юкъузни яхцур йифиз къвалахна, Шарвилидиз турни къалхан гатана.

Яхцурни сад лагъай юкъуз Шарвили атана. Гияр вацун къерел са зурба къван алай, Шарвилиди къалхан гъа и къванцел эцигна, ам зур къуватдила са тимили артух хъиз эцигна, туруналди яна. Къалханни хана, турни, къванцяйни къац акъатна.

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

- Куь зегъметни гъайиф, устларар, - лагъана Шарвилиди пашмандиз.

- Мад вучда кван, - жаваб гана Гиярдин устларри, регъуьвилай къилер хура туна, - чун чавай жедайвал алахъна, амма маса гьулдан чохъ авач. Куьр вилаятдиз вач. Анин устларрихъ маса гьулдан ава.

Гъуьуьнин юкъуз Шарвили Къуба вилаятдиз, анайни Куьр вилаятдиз рекъе гъатна. Ина ам ирид члехи шегъердизни ирид гъечли шегъердиз илифна, гзаф устларрин къвалахриз килигна. Куьр шегъерда ада чатун устларриз лагъана:

шаралди яна, гъална ва эхирни адакай турни къалхан гатана. Яхцурни сад лагъай юкъуз абуру и турни къалхан иридра ифизириз, цени туна, некледани.

- Икъван члавал чна гатай яракърилай рази тахъай кас хъайиди туш, - лагъана устларри.

Эцигна Шарвилиди къалхан Куьр вацун къерел алай са зурба къванцел, къуна гъиле рапрап гузвай тур, алагъиз клан хъана. И члавуз устларрикай лацу чуру квай сада лагъана:

- Вуна гъа и яракъриз килигай гьулдан жагъурна къанда.

- Ам за гъинай жагъурин, я буба?

- И дуньядин рагъ акъидай патай, чан хва. Рехъ яргъалди ятлани, гъа и ваз килигайди я.

- Рекъер за гъикъван къандатлани атлуда! - шаддиз малумарна Шарвилиди. - Яракъар заз кутугайбур хъуй!

Икъл лагъана, ада са уьфт яна. И уьфт ягъунни сад хъана, гарун ван акъатна. Ахпа и гарун ван артух хъана ва инал Шарвилидин шив Целхем атана акъатна. Хкаж хъана пурариз, гъална ам Шарвилиди. Инсанрин са вилиз акуна, муькуь вилиз аквадалди квахъна пагъливан вилерикай.

Хуьрйя хуьруьз, шегъердай шегъердиз фена Шарвили, эхирни адаз вичиз герек жаваб жагъана.

- Ахътин гьулдан Магъриб уьлкведа ава, - лагъана са агъсакъалди.

- Ам гъина авай уьлкве я?

- Гъамиша рагъ акъидай патахъ вач, хва. Жагъида ваз.

Атана агакьна Шарвили гъа уьлкведизни. Ина аквада пагъливандиз: виринра - куьчейрални, къвалерани, къвалин вилик квай гъаятрани, чатарикни яракъар гатазва.

- Куьне икъван яракърикай вучзава? - суал гана Шарвилиди вичел гъалтай садаз.

- Чна абур маса гузва, жуван къил хуьзва.

- Къевай масакла куь къил хуьз жезвачни?

- Чи кеспи яракъар гатун я эхир.

И арада Шарвилидиз шегъердин юкъва авай майдандал рапрап гузвай гьулдандин са къаяб алаз акуна.

- Атла къаяб вучтинди я? - суал гана Шарвилиди.

- Ам яракърин мягъкемвал чирун патал эцигнавай къаяб я, - жаваб гана касди.

- Гъа и къаяб тушни бес заз герекди!

гулар чкизва. Ахътин са гул къун патал, дуньядал алай къван къеви гьулданрикай какадарна вуна жуваз хех гатаз тур. Гъа хехинин куьмеқдалди вавай ам къаз ва куз-куз гатаз жеда.

- Сагърай, буба.

- Ваз кичле жемир, - лагъана рекъе шивди Шарвилидиз. - Алпан гъуцра вичин дуст гъуцариз турар гатазвай юкъуз вуна заз як къарабда, къарабни мефтледа гъатдайвал са къирмаж вегъ.

За рагъ экъечдай патай рагъ акъидай патаз лув гуда, чун дуньядал иридра элкъведа, цун гулар къаз къекъведа, вуна ам къадалди чун элкъвена хкведа.

Шарвилиди дуньядин чилер гзаф къвачикай авуна. Шивдал алаз къекъвей чкайра шивдин къвачерин, яхди къекъвей чкайра вичин къвачерин гелер туна, ада Алпан уьлкведин ва гъакл маса уьлквейрин твар-ван авай устларар къватна, абурувай вичиз са вижевай хех гатана гъазурун талабна.

Гъуцари цавун чатук къвалахзавай юкъуз Шарвилиди вичин шивдиз як къарабда, къарабни мефтледа гъатдайвал са къирмаж вегъена. Шивди акъл лув гана хъи, адахъ я кефер патан, яни къибле патан гар агакьнач. Ругудра дуньядал цлар илитна, ругудра хех галуькиз, галуьк тийиз хъана - цун гулар чилел аватна. Ирид лагъай гъилера дуньядилай цлар илиттайла, Шарвилидила цун гул къаз алакьна. Ам ада Тури вилаятдиз хкана. Ина дуньядин къуд патай атай устларри, яхцур юкъузни яхцур йифиз къвалахна, Шарвилидиз вижевай са тур гатана.

Яхцурни сад лагъай юкъуз Шарвилиди вичин къуватдин гъунар алцумна. Вири халкъ къватл хъанвай чкадал ада туруналди вичин къалхан яна. И къалхан руг-руг хъана, туруни зивв авуна. Гила вучда? Устларри Шарвилиди цавай къур гулуникай амукъай гьулдан мадни яру авуна, пагъливандиз кутугай къалхан гъазурна.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана, адан тум пагъливандин гъилерай акъатна: ада ам цава амаз хъуна. Зиввдин ванцин къуватди дагъларин къакъан куклушрилай муркар авадарна, аскан куклушрилай - къванер, живедин маргъалри вацлар къевирна, вирер арадал гъана.

- Ибур заз кутугай яракъар хъана, квез гаф авач, устларар! - лагъана шад хъайи Шарвилиди.

Мадни къватна Шарвилиди Туридин халкъ ва цийи къалхан туруналди яна. Ам ядайла хъел авай ада вичин члехи пай къуват эцигна лугуда. Къалханди зеввна, зиввна, тур цавуз гадар хъана